

transparant

EDITORIAAL

Leven vanuit hoop

*De stilte van het graf waarin uw Zoon Jezus ligt,
is niet de stilte van de wanhoop.
Het is de stilte van de nacht
voor de definitieve dag aanbreekt.
Wij treuren nu,
we waken bij een dode die weldra verzezen is.*

(vastenkalender 2018)

Hier zit ik dan, aan tafel, met het overlijdensbericht in mijn handen van mijn nicht, een vrouw van amper 60 jaar. Ze groeide op in een gezin met vier zussen, de oudste stierf drie jaar geleden door een niet te stoppen kanker. Mijn tante, haar moeder, werd 35 jaar geleden weduwe. Ik probeer me voor te stellen wat het betekent als de helft van je gezin overleden is. Kun je als vrouw en moeder van 88 jaar dit een plaats geven? Mijn gedachten dwalen terug naar gisteren ... een telefoontje van een collega. Ze vertelt me dat ze onderweg is naar een gedachtenisviering voor een leerkracht, te jong gestorven door een infectie die het hart fataal deed stilvallen. En ze gaat verder: in een andere school stierf een leerkracht aan kanker, op een internaat stierf een leerling door zelfdoding. Donkerte, wanhoop, stilte ... welke woorden vinden we om mensen te troosten? Durven we spreken over het mysterie van ons christen-zijn? Durven we Pasen in zijn volheid ter sprake brengen? Kunnen we getuigen van de hoop die in ons leeft?

Dood blijkt de weg naar Leven

“Pasen is een vreemd gebeuren, de omkering van alle verwachte scenario’s, het uur van de goddelijke waarheid.”, las ik enkele dagen geleden op de vastenkalender. In deze Paastijd word ik opNIEUW geraakt door het verhaal van de Emmaüsgangers. Hun intense verdriet, het gevoel dat alles voorbij is, is zo herkenbaar.

Telkens wanneer ik als uitvaartvoorganger bij mensen kom die een dierbare verloren, voel ik die wanhoop. En dan mag

ik even met hen meegaan. Ik luister naar het verhaal over hun dierbare, over hoe ze samen door het leven gingen, over de grote en kleine vreugdes, over het verdriet. Er groeit een openheid, een ontmoeting in het diepste van ons mens-zijn. Ik ben even hun tochtgenoot. En dan mag ik, gewoon, uitnodigend, spreken over wat mij ten diepste drijft. Net als die leerlingen op weg naar Emmaüs voel ik dan die langzame ommekeer. Ik spreek over nieuw leven, over de grens van de dood heen. Hoe zou het kunnen dat God een mens die zo waardevol was, verloren laat gaan? We noemen dat verrijzenis: verder leven in onze dierbaren maar ook bij God. We hoeven dat niet te verstaan met ons verstand, maar doorheen kleine gebeurtenissen voelen we het aan: als een zachtjes voortbestaan...

En net als de leerlingen kunnen we dan weer op weg, terug naar het leven. We krijgen de kracht om verder te gaan, er zijn medemensen die ons dragen en steunen. Zo kunnen we langzaam het leven weer aan, in het licht van Pasen, in verbondenheid met wie we zo sterk missen.

Afscheid vieren is naar de toekomst kijken

Ik wens mijn tante toe dat ze vanuit haar geloof naar de toekomst kan kijken. Ik vraag God dat Hij haar de kracht geeft om terug naar het leven van alledag te gaan, gesterkt door de hoop dat ze haar man en kinderen zal terugzien. In afwachting daarvan blijven die haar waakzaam omringen, dat weet ik zeker.

Het is Pasen. De cirkel is rond.

Jezus vraagt ons terug te keren naar de leerlingen, naar Galilea, de plek van het dagelijks leven, de plek waar het allemaal begon.

We nemen onze netten weer op, de dagtaken, de vergaderingen, de zorgen, de afspraken, maar alles heeft een nieuwe glans, een nieuwe kleur, een nieuwe kracht.

(vastenkalender 2018)

Christa Damen, voorzitter

Afscheid vieren is naar de toekomst kijken

Zaterdag 3 maart kwam het IPB-Forum samen in Antwerpen om in gesprek te gaan over de eigenheid en de kracht van een christelijke uitvaart. Joris Polfliet, algemeen secretaris van de Interdiocesane Commissie voor Liturgie gaf eerst een inleiding. Daarna getuigde Roel De Doncker, een uitvaartvoorganger uit Mechelen, over zijn ervaring. Na de koffiepauze konden de aanwezigen in kleine groepen nadenken over de kansen en mogelijkheden van een kerkelijke uitvaart en over de knelpunten en vragen die zich in de lokale gemeenschappen stellen. Deze inbreng werd verzameld en zichtbaar gemaakt op het bord. Zo konden aandachtspunten en suggesties oplichten.

Betekenis van een christelijke uitvaart

Joris Polfliet brak een lans voor een sterke band tussen liturgie en pastoraal. In een christelijke gemeenschap bestaat er zo iets als een levenslooppastoraal, die al bij de geboorte een aanvang neemt. Zieken en stervenden worden met zorg omgeven. En bij een overlijden is er aandacht voor de rouwende nabestaanden.

Niet voor niets behoren deze engagementen tot de lichamelijke en geestelijke werken van barmhartigheid. De uitvaartliturgie ligt dus ingebed in een breder gemeenschapsgebeuren.

We mogen een overledene samen biddend begeleiden tot over de grens van de dood, in verbondenheid met Christus die ons in deze overgang is voorgegaan. De uitvaartliturgie verwijst naar het doopsel, als eerste moment waarop de christen in het paasmysterie is gaan delen. Met Christus maakt de overledene nu de definitieve overgang naar een nieuw leven. Daarom kan de viering troost en hoop bieden aan de nabestaanden en is dit afscheid ook een kijken naar de toekomst.

Maar spreken over verrijzenis is niet evident. Het klinkt al gauw abstract en veraf. Om geloofwaardig te zijn, moet het verband met het voorbije leven gelegd worden. Wat heeft deze mens betekend voor familie en vrienden, voor de kerkgemeenschap en voor de ruimere samenleving? Waar herkennen we in zijn of haar leven sporen van Gods aanwezigheid? Sporen van Leven met een hoofdletter? Wanneer de terugblik en het perspectief in balans zijn in de viering gaat daar een heel eigen kracht van uit, die ook andersgelovigen opmerken. De kerkelijke uitvaart kan zo een belangrijke stap zijn in het rouwproces omdat ze troost en hoop biedt.

Kracht van onze eigenheid

Onze uitvaartliturgie neemt ook uitdrukkelijk afscheid van het gestorven lichaam. Dat was een tempel van de heilige Geest en symboliseert de hele persoon en zijn leven. Daarom wordt het met water besprenkeld in herinnering aan het doopsel en wordt het bewierookt uit eerbied voor de Geest die het bewoonde.

Wanneer de dienst pas na de crematie plaatsvindt of wanneer er geen lichaam aanwezig is, wordt de liturgie daaraan aangepast.

Een kerkelijke uitvaart gebeurt in de kerk. Het kerkgebouw (of de kapel van het rusthuis) is een sacrale ruimte waardoor mensen al van bij het binnenkomen uitgenodigd worden om tot verstilling te komen. Van de plek zelf gaan een zekere rust en geborgenheid uit. Tijdens de dienst wordt gelezen uit de Bijbel als Woord van God en boodschap voor ons vandaag. Er wordt ook tot God gebeden voor de overledene en voor de nabestaanden. Als het enigszins kan, is er life muziek en zang vanuit de gemeenschap. Deze elementen geven aan dat het om meer gaat dan een eerbetoon aan de persoon die gestorven is. Vaak ligt de focus van een uitvaartdienst in een aula uitsluitend op de overledene zelf. Daarbij horen dan zijn of haar lievelingsmuziek, mooie bezinningsteksten, getuigenissen en lofredes.

Deze meer persoonlijke accenten zijn ook mogelijk in een kerkelijke uitvaart maar worden daar opgenomen in een bestaand ritueel kader. Daarom is elke uitvaartliturgie maatwerk. De voorganger heeft vooraf een gesprek met de nabestaanden waarin hij hen nabij probeert te zijn in hun verlies, hun verwachtingen over de viering beluistert en iets verneemt over het leven van de overledene. Op basis van dit contact wordt vorm gegeven aan de kerkdienst.

Voorgangers in de uitvaartliturgie

In Vlaanderen werd al geruime tijd geleden gestart met de opleiding van voorgangers voor de kerkelijke uitvaarten. Het gaat om mannen en vrouwen die worden aangesteld om in een bepaalde pastorale zone of eenheid in naam van de Kerk de dienst te behartigen. Ze ontvangen er een beperkte vergoeding voor. Maar de meeste getuigen dat zij het als een zending zien die hen de kans geeft om een eind met mensen op weg te gaan op een moeilijk moment in het leven.

Zo vertelde Roel De Doncker op het Forum dat hij gelukkig is met deze opdracht. Zoals zijn collega's maakt hij deel uit van een team van leken die samen met een priester en/of diaken instaan voor een bepaalde zone. Hij wordt meestal gebeld door de begrafenisonder-

nemer die als eerste contact heeft met de nabestaanden. Het is dus belangrijk dat de Kerk op lokaal niveau goede contacten heeft met de uitvaartverzorgers van die streek. Roel maakt dan een afspraak met de familie en gaat op huisbezoek. Wanneer hij daarna thuis de viering vorm geeft, zoekt hij passende Bijbellezingen en bereidt een homilie voor. Alles samen vraagt zo'n voorbereiding al gauw 4 tot 6 uur tijd. Maar zo wordt ze voor de nabestaanden tot een uniek afscheidsgebeuren.

Na de viering zijn de meeste families de voorganger erg dankbaar. Soms vragen ze uitdrukkelijk om nog eens langs te komen voor een gesprek. Sommige voorgangers plannen zelf systematisch een rouwgesprek achteraf. Wanneer er geen eucharistieviering was, wordt de overledene gewoonlijk in de zondagsviering van de parochie herdacht. Er wordt ook een gedachteniskruisje met zijn naam opgehangen in de kerk. Met de herdenkingsviering op Allerzielen krijgt de familie dit dan mee naar huis. Na de begrafenis biedt de Kerk dus nog nazorg waarin ze de nabestaanden nabij probeert te zijn.

Waar kunnen we op inzetten?

Tijdens de groeps gesprekken werd uitgewisseld over de troeven en kansen die we hebben met het kerkelijk aanbod van de uitvaartliturgie en over de knelpunten en vragen die leven. De inbreng vanuit de 7 groepen werd samengebracht op het bord waarop een tijdslijn getekend was. Die startte bij wat reeds voor het overlijden kan gebeuren en liep via de uitvaart tot aan de nazorg.

Aan de aanwezige forumleden werd bij het begin van de bijeenkomst gevraagd om, - bij wijze van bewustmaking -, een meerkeuzeblad in te vullen over de eigen uitvaart. Meer en meer wordt aan mensen gevraagd om een wilsverklaring in te vullen met betrekking tot hun levenseinde. Soms is op die formulieren ook een luik voor de uitvaart voorzien. Het kan voor de nabestaanden een hele hulp zijn als iemand voor zijn dood aangeeft wat hij of zij bij de eigen uitvaart wenst. Bij een pastoraal bezoek aan zieken of bejaarden kan het daarom zinvol zijn om hen te laten vertellen wat zij belangrijk vinden.

Als kerkgemeenschap zullen we ook moeten inzetten op informatie over ons aanbod. Veel mensen weten niet wat mogelijk is en geven carte blanche aan de uitvaartverzorger. Wanneer die in zijn funerarium een eigen aula heeft, gebeurt het wel eens dat hij vooral de eigen faciliteiten belicht. Zoals er begrafenisondernemers zijn die publiciteit voeren met hun kennis van islamitische begrafenisrituelen, zo kunnen we misschien vandaag ook mensen in die sector motiveren om er een punt van te maken dat ze de katholieke liturgie kennen. Contacten met de lokale begrafenisondernemers zijn zeer belangrijk. Zij moeten immers beschikken over de juiste gegevens om snel iemand van de parochie te kunnen bereiken. Want plaats, datum en uur van de uitvaart zijn nodig om de rouwbrieven te kunnen drukken. Om de parochianen en de bredere context te informeren, kunnen we een jaarlijks infomoment organiseren. Op meer permanente basis kunnen een folder of affiche behulpzaam zijn of de regel-

matige publicatie van de contactgegevens voor een kerkelijke uitvaart in het parochieblad of gemeentelijk infoblad. Er zou eventueel een gemeenschappelijke infofolder kunnen gemaakt worden voor alle bisdommen samen met daarop een blanco gedeelte om de lokale gegevens kenbaar te maken.

Met de hertekening van de territoriale pastoraal krijgen sommige kerken een andere bestemming. Voor mensen die jarenlang trouwe kerkgangers waren, is het niet evident om dan in een andere kerk begraven te worden. We zullen dus moeten nadenken in welke kerken er in de toekomst uitvaarten kunnen plaatsvinden en hoe we dat communiceren.

Wanneer tijdens een uitvaart veel mensen aanwezig zijn die zelden of nooit in een kerk komen, is de verleiding soms groot om catechese te geven. De orde van dienst voorziet echter voldoende uitleg over de gebaren die gesteld worden. En de lezingen en homilie in de viering verbinden idealiter het voorbije leven met het perspectief van de verrijzenis. Een kwaliteitsvolle viering behoeft dus weinig of geen uitleg. Om ook in de toekomst te kunnen inzetten op kwaliteit is het belangrijk dat voldoende vrijwilligers een vorming volgen tot uitvaartvoorganger. En ook navorming blijft noodzakelijk.

Als we de levenslooppastoraal ernstig nemen, zijn er bruggen nodig tussen de mensen die zieken bezoeken en de voorgangers van uitvaarten. Vroeger werden beide opdrachten door de pastoor opgenomen. Nu vormt ziekenzorg dikwijls een aparte groep en zijn de mensen die voorgaan in uitvaarten vooral daar mee bezig in de parochie. De meerwaarde van een kerkelijke uitvaart ligt echter niet (enkel) in een kwaliteitsvolle service bij het overlijden maar in de inbedding in de betrokken gemeenschap. We steunen en dragen elkaar doorheen het hele leven, tot zelfs over de dood heen.

Carine Devogelaere

De dood is slechts een overgang Begrafenisrituelen bij moslims

Ook gelovigen in andere religies vinden het belangrijk om volgens de eigen rituelen begraven te worden. En dat is niet altijd eenvoudig in België. We hadden een gesprek met Chaïma Ahaddour (Lokeren, 1988) verbonden aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven. Zij studeerde Arabistiek en Islamkunde aan de KU Leuven en behaalde in januari 2018 haar doctoraatsdiploma in Religiewetenschappen. Haar proefschrift handelt over de opvattingen, de overtuigingen en de praktijken met betrekking tot sterven en dood bij Marokkaanse moslimvrouwen van middelbare en gevorderde leeftijd uit Antwerpen.

© Rob Stevens

Chaïma, kan je ons iets vertellen over je onderzoek?

Mijn onderzoek gaat over hoe de eerste en tweede generatie Marokkaanse moslimvrouwen denken over en omgaan met ouder worden; ziekte, gezondheid en geneeskunde; ethische kwesties aan het levenseinde (o.a. euthanasie en palliatieve sedatie); sterven, dood en hiernamaals; begrafenis; rouwen en herdenking. Het onderzoek toont aan dat religie een centrale rol speelt in het leven van deze vrouwen en dat vooral in de manier waarop ze omgaan met en kijken naar leven, ziekte, genezing, sterven en dood.

We hadden het in het IPB over christelijke uitvaartrituelen. Wat is er eigenlijk specifiek aan een islamitische begrafenis?

De islamitische begrafenisrituelen bestaan uit de dodenwassing, het dodengebed, het omwikkelen van de overledene met een lijkwade en de teraardebestelling. Het specifieke aan een islamitische teraardebestelling is dat een overledene zo snel mogelijk dient begraven te worden in een lijkwade met het aangezicht gericht naar Mekka op een begraafplaats met moslims. Het idee van een begrafenis houdt voor moslims in dat het lichaam –dat een geschenk is dat ons door God is toevertrouwd– op een waardige en respectvolle manier wordt teruggegeven aan God.

Wat betekent dat concreet voor een moslim die in België overlijdt?

Tot de dag van vandaag is in België een begrafenis volgens alle religieuze en culturele gebruiken van moslims niet mogelijk. In tegenstelling tot de andere gewesten, bestaan er in Vlaanderen wel moslimpercelen waarin de graven gericht zijn naar Mekka en de mogelijkheid bestaat ook om begraven te worden in een lijkwade. Ook al vinden Marokkaanse moslims het belangrijk om zo snel mogelijk begraven te worden, toch kiezen ze er vaak voor om gepatriëerd te worden naar het land van herkomst. De belangrijkste reden hiervoor is dat de eeuwige grafrust daar meer gegarandeerd wordt dan in België. Het graf wordt door moslims gezien als het tussenstation naar het hiernamaals. Het moet daarom zoveel mogelijk intact blijven. Maar ook socio-emotionele (bijv. terugkeren naar de roots) en financiële overwegingen spelen een rol in de keuze voor repatriëring naar het land van herkomst. Zo is een graf daar een stuk goedkoper. Maar voor een deel van de tweede generatie Marokkaanse moslimvrouwen is repatriëring echter niet altijd hun eigen keuze. Zij zouden liever hier in België begraven worden – indien alle religieuze voorschriften in acht genomen worden – omwille van de aanwezigheid van hun kinderen die hen hier gemakkelijker kunnen herdenken (bezoek aan de graven), maar ook gezien de afzwakkende band met het land van herkomst.

Zijn er uitvaartverzorgers die een specifiek aanbod hebben voor moslims?

Marokkaanse en Turkse banken alsook islamitische uitvaartfondsen, voornamelijk gelokaliseerd in Brussel en Antwerpen, bieden en verzorgen uitvaarten voor/van moslims. Deze diensten houden dan ook rekening met de religieuze en culturele wensen en noden van deze groep. Voor de dodenwassing worden er vaak vrijwilligers ingeschakeld.

Welke inbreng heeft de familie bij een begrafenis? En de gemeenschap?

De begrafenisrituelen –zoals hierboven vermeld – worden aanzien als de rechten van de overledene die door de moslimgemeenschap dienen gerespecteerd en gegarandeerd te worden. Met andere woorden, de moslimgemeenschap heeft de (collectieve) plicht om voor de overledene een waardige begrafenis te voorzien. Een voorbeeld is het dodengebed dat door zoveel mogelijk moslims wordt bijgewoond. Na het overlijden nemen de nabestaanden de verantwoordelijkheid om alle mogelijke materiële en financiële schulden van de overledene te vereffenen. Het rouwbezoek wordt afgelegd door de familieleden en leden van de moslimgemeenschap om de nabestaanden te troosten en te steunen.

Hoe worden de doden herdacht?

Het onderzoek toont aan dat religie een belangrijke bron van kracht blijkt te zijn in het omgaan met het verlies van een naaste. Het idee dat de dood geen einde is maar slechts een overgang naar een andere bestaansvorm, speelt een grote rol in de manier waarop moslims rouwen en herdenken. De overledene wordt vooral herdacht via gebeden (smeekbeden), het verrichten van liefdadigheid in naam van de overledene, bezoeken van de graven etc. Velen van deze rituelen worden uitgevoerd met de overtuiging dat de ziel van de overledene wordt gezuiverd en tevens rust vindt. Met andere woorden, een band wordt onderhouden met de overledene.

Een laatste vraag: heb je een boodschap voor de lezers van Transparant? Of voor onze Vlaamse katholieke geloofsgemeenschappen?

Zowel in de christelijke als in de islamitische traditie staat de zorg voor elkaar en anderen centraal. Dit geldt ook in tijden van verlies en verdriet. Elke persoon verdient een waardige begrafenis conform haar/zijn wensen.